

YENİ TÜRK EDEBİYATINA GİRİŞ

I

EDB107

KISA ÖZET

Bölüm 1- Bir Sanat ve Bilim Dalı Olarak Edebiyat

BİR SANAT DALI OLARAK EDEBİYAT

Edebiyat, sözün estetiğidir. sanat, insana özgüdür; insanın bakış açısıyla, yaratıcılığıyla doğar ve yine insana ulaşmayı amaçlar.

Edebiyatı diğer sanat dallarıyla birleştiren pek çok özellik vardır: Yaratıcılık, deha, gözlem, sezgi, izlenim, duygu, hayal gücü, düşünce, gelecek tasarımı, gerçekçilik, doğa, insan... Edebiyatı diğer sanat dallarından ayıran nedir? Bu sorunun tek yanıtı var: Dil. Edebiyatı diğer sanat dallarından ayıran, kullandığı üretim aracının dil olmasıdır. Dilin bilgi, haberleşme, iletişim gibi işlevleri edebiyat sayesinde yeni ve üst bir boyuta taşınır: Sanatsal boyut. Edebiyat sayesinde dil yoğunlaşır, derinleşir, çeşitlenir, renklenir.

Edebiyat, dünyayı sözcüklerle, sözcüklerin sesleri ve imgeleriyle yeniden biçimlendirme sanatıdır; herkesin yürüdüğü yolu, herkesin yaşayabileceği aşkı, herkesin izleyebileceği gün batımını sözcüklerle betimlemedir. Dil, kültürel ve toplumsal bir araçtır. Edebiyat, dili bireyselleştiren, özgünleştiren, özgül ve özgür kılan bir yoldur. Edebiyat eseri üreten sanatçı, dünyayı hangi dil ya da dillerle algılıyorsa o dilde eser üretebilir ve o dilden başka bir dile çevrilene dek, bütün dünya o eserden mahrum kalır.

DİKKAT: Bir şiirin, bir romanın, bir öykünün nerede, ne zaman, hangi koşullar altında, nasıl yaratıldığını okur olarak merak edebiliriz. Şairlerin, yazarların eserlerine dair notları, günlükleri, mektupları, dergilerde yayımlanmış söyleşileri ve edebiyat araştırmacılarının bu yöndeki çalışmaları bize ışık tutabilir.

Edebiyatı tanımlamada en çok kullanılan kavramlardan biri “kurmaca”dır. Kurmaca, “anlatılan öykü, birbirini izleyen, birbirine eklenen gerçek, gerçeğe benzer ya da düşsel olayların tümü; bir başlangıç durumundan bir bitiş durumuna giden belli başlı olayların süre dizimsel bir sıra içinde kendisini oluşturması”dır.

EDEBİYAT VE DEYİŞ

Edebiyat, dili sürekli yeniden üretir ve onun anlam evreninin sonsuzca genişlemesini, derinleşmesini sağlar. Edebiyat, her sanatçının diğerlerinin söylediğinden, yazdığından farklı ve özgün bir yolla söz söylemesi sanatıdır. En genel anlamıyla yazarın, şairin dili kendine has bir yolla kullanma biçimine **deyiş** (üslup) adı verilir. Bir şiirin altında şairinin adı yazsa da yazmasa da onun kimin şiiri olduğunu anlamamızı sağlayan, sanatçının deyişidir. Deyiş, şairin ya da yazarın ruhunun, sözcüklerin bir araya geliş biçiminden, fark edilmesini sağlar. Bir romanı, bir öyküyü, bir tiyatro oyununu, bir şiiri okumamızı sağlayan bazen onun anlattığı şeydir. Batı’da **retorik**, Doğu’da belagat olarak anılan üslup bilgisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında kuramsallaşarak dil biliminin içinde güçlü bir alana dönüşmüş ve **deyiş bilimi** (stilistik/üslup bilimi/biçem bilimi) adını almıştır. Deyiş bilimi, edebiyat eserlerini temel olarak dört ölçütü incelemeyi amaçlar: Önceleme, koşutluk, yineleme, sapma. Bunların her biri kendi içinde türlere ayrılır ama her yazınsal yapıta bu ölçütlerden en az biri bulunur. Koşutluk ve yineleme, yapı ölçütüdür; önceleme ve sapma ise anlatım ölçütüdür.

EDEBİYAT BİLİMİ

Edebiyat, bir sanat dalıdır. Edebiyat eserinin özelliklerini ortaya koyma yönünde yapılan çalışmalarda bilim dalıdır. Edebiyat bilimi (yazın bilimi) bize edebiyat eserine nasıl bakmamız gerektiği konusunda yol yöntem sunar ve sunduğu bu yöntemlerle metni incelememize olanak sağlar. Genel olarak edebiyat bilimi, Gürsel Aytaç’ın tanımıyla şöyle açıklanabilir: “Edebiyatın kuramlarını, tarihî gelişimini, çözümleme, alımlama yöntemlerini, değerlendirme olgusunun dayandığı ilkeleri, yaratıcılık-üreticilik sürecini, ulusal sınırları da aşarak inceleyen, belgelere dayandırarak araştıran bilim dalı.”

Edebiyat Tarihi

Edebiyat tarihi, bir eserin veya bir sanatçının tarihsel çizgi üzerindeki yerini belirlemeye çalışır.

Edebiyat tarihi temel olarak üç yönde araştırma içindedir:

1. Edebiyat dönemlerini, sanatçıları ve eserleri tarihsel bir çizgi üzerine yerleştirmek. Bu sayede edebiyatta etki-tepki ilişkilerini, devam eden ve kesintiye uğrayan edebiyat ölçütlerini ortaya koymak,
2. Ulusal ya da evrensel düzeyde tarihsel ve siyasal gerçeklerle edebiyat hayatı arasındaki ilişkileri araştırmak, tarihsel ve siyasal olayların edebiyat dönemlerinin, edebiyat eserlerinin oluşumuna etkisini belirlemek; böylece gerçek tarih ile edebiyat arasındaki ilişkileri ortaya koymak,
3. Sanatçıları ve eserleri hakkında yaşamsal bilgiler vermek: Sanatçı nerede doğmuş, yaşamının önemli aşamalarını (eğitim, aile, iş, sağlık...) nerede ve nasıl geçirmiş, nerede ölmüş; eserlerini hangi koşullar altında,

nerede, nasıl yazmış, hangi sanat çevrelerinde bulunmuş, kimlerden etkilenmiş, yayımlandığında eserleri nasıl bir etki yaratmış, onunla aynı dönemde başka kimler yaşamış, yazmış? Bu ve benzeri sorularla sanatçının yaşamöyküsüne ve eserlerinin oluşum koşullarına dair somut, gerçek bilgilere erişmek.

Edebiyat Kuramı

Edebiyat eserlerini inceleme için sunulan yöntemler, kurallar, sistemler, kavramlar bütününe edebiyat kuramı (edebiyat teorisi) denir. Kuramlar, sınırları özenle belirlenmiş bir yaklaşım, birbiriyle tutarlı ilkelerin meydana getirdiği bir çerçevedir. Berna Moran'a göre edebiyat kuramı; sanatçı, eser, okur, dış dünya (toplum) arasındaki ilişkileri çözümlenmeye yarayan ilkeler bütünüdür.

Edebiyat kuramlarını dört temel grupta inceleyebiliriz.

- **Metne odaklanan kuramlar:** Biçimselcilik (formalizm), yapısalcılık, gösterge bilim, post yapısalcılık, yapı bozuculuk, metinler arasılık, yorum bilim (hermeneutik) gibi kuramlar, salt olarak metinle ilgilendirir. Bu kuramlar metnin yalnız ve ancak kendi için ve kendi içinde çözümlenmesi gerektiğini öne sürer. Metnin kendi içinde birbiriyle bağıntılı öğelerini belirlemeyi, bunların birbiriyle ilişkilerini çözmeyi amaçlar. Metni yaratan sanatçıyla, metnin alıcısının onu nasıl algılayacağıyla, toplumsal, tarihsel, bireysel olarak neler öğreteceğiyle, hangi tarihsel dönemde, hangi koşullar altında, nasıl üretildiğiyle ilgilenmez.
- **Sanatçıya odaklanan kuramlar:** Ruh bilimsel (psikanalist) ve yaşam öyküsel (biyografik) kuramlar, yazarın ya da şairin yaşamı, eserini yaratma süreçleri, yaşamıyla eseri arasındaki bağları çözmek üzerine odaklanan kuramlardır. Metindeki karakterlerin ruhsal çözümlenmesi, karakterler ve metindeki diğer kurmaca gerçeklerle sanatçının yaşamı arasındaki ilişkileri çözümlenmek, bu türden kuramların araştırma alanına girer.
- **Okura odaklanan kuramlar:** Alımlama estetiği, okur odaklı eleştiri gibi kuramlar, bir metnin ancak okurunun elinde anlam ve değer kazanacağını, okurun yorumlarıyla var olabileceğini öne sürer. Aslında bu kuramlar, metne odaklanan kuramların bir sonucudur. Çünkü metnin göstergelerinin ancak o göstergeleri anlayan, yorumlayan okurla çözümlenebileceğini öngörürler. Okurun deneyimi, bilgisi, beklentisi, metnin anlamını belirler.
- **Metin dışına odaklanan kuramlar:** Tarihselci, yeni tarihselci, arketipçi, toplumcu, Marksist, feminist, toplumsal cinsiyetçi, queer, çevreci (ekolojik) kuramlar, metnin oluşum süreçlerinde ve amaçlarında tarihin, toplumun, cinsiyetin etkisini araştıran ve tartışan kuramlardır. Bir metnin kökenlerindeki kültürel kodları çözümlenmek, metinde cinsiyet (kadınlık, erkeklik, eş cinsellik...) konusundaki tavırları sorgulamak, metinde dorudan ya da dolaylı olarak işlenen doğa yitimlerini ve canlılar hakkındaki tutumu belirlemek, tarihin kurmaca metne dönüşümünü araştırmak, edebiyat eseriyle toplumu belirli bir düşünce konusunda biçimlendirme ve bilinçlendirmeye dair tespitlerde bulunmak, bu türden kuramların temel araştırma konularıdır.

Edebiyat Eleştirisi

Eleştiri, belirli bir düşünce, ilke, yaklaşım, belirli bir anlayış, düşünüş, belirli bir beğeni, moda vb. doğrultusunda bir eseri değerlendirme yoludur. Güncel eleştiri, edebî öngörü ve sezgi gerektiren özel bir alandır.

DİKKAT: Akademik eleştiri bazen de belirli bir sorun çerçevesinde bir eserin irdelenmesi yönünde olabilir. Bir eserde bir ayrıntının ortaya konması, bir yazarın/şairin bütün eserlerinin bir odak sorun çerçevesinde değerlendirilmesi gibi.

Edebiyat kuramlarında olduğu gibi, edebiyat eleştirisinde de yaklaşımlar dört grupta ele alınabilir:

- **Metne odaklanan eleştiri:** Biçimselci eleştiri, yapısalcı eleştiri, gösterge bilimsel çözümlenme, yapı bozucu eleştiri, metinler arasılık, yorum bilimsel eleştiri, yeni eleştiri...
- **Sanatçıya odaklanan eleştiri:** Ruh bilimsel (psikanalist) eleştiri, yaşam öyküsel (biyografik) eleştiri...
- **Okura odaklanan eleştiri:** Alımlama estetiği, okur odaklı eleştiri...
- **Metin dışına odaklanan eleştiri:** Tarihselci eleştiri, yeni tarihselci eleştiri, arketipçi eleştiri, toplumcu eleştiri, Marksist eleştiri, feminist eleştiri, toplumsal cinsiyetçi eleştiri, queer eleştiri, çevreci (ekolojik) eleştiri...

ÖZETİ SATIN ALMAK İÇİN TIKLAYINIZ